

Tájkarakter-kutatás – kísérlet a táj megjelenésének objektív értékelésére*

A hazai tájkutatás szemléletalakító fordulópontja volt Teleki Pál száz éve megjelent munkája, a Földrajzi gondolat története, amely téma egyúttal a szerző akadémiai székfoglaló előadásául is szolgált. Teleki egyértelműen kiállt a földrajzi táj komplex jellege mellett, amelynek működését és arculatát természet- és társadalomföldrajzitényezők egyaránt befolyásolják. Az 1950-es évektől a földrajzi táj megítélésének és kutatásának súlypontja áttolódott a természetföldrajz területére, sőt kifejezetten geomorfológiai alapokra került. Az 1970–2000 közötti évtizedekben nálunk is atájökológia volt a tájkutatás „húzóágazata”, a távérzékelés és a tájmetria nagymértékben hozzájárult az ökológiai szemléletű tájkutatás objektivitásának növeléséhez.

Az utóbbi években nálunk is érzékelhető egy újabb irányváltás, a táj karakterét, vizuális megjelenését előtérbe helyező elemzési módszer terjedése. Ez a felfogás összhangban van az Európai Táj Egyezmény hazai végrehajtásának kötelezettségével, ill. a 2017-ben megjelent Nemzeti Tájstratégia kormányhatározat (1128/2017. (III.20.) szellemével (Csorba P. et al. 2017). Magyarország az Európai Táj Egyezményt 2007-ben ratifikálta. Ezzel az ország felvállalta a folyamatos tájkutatást, mert az egyezmény megkívánja a tájak

- számbavételét (kataszterezését),
- jellemző vonásaik, valamint az alakító hatások elemzését (tipizálás),
- a tájváltozások figyelemmel kísérését (monitoring), valamint
- az érintett lakosság tájról alkotott véleményének megismerését (6. cikk C/1 pont).

A Nemzeti Tájstratégiának szintén sarkalatos pontja, hogyki kell dolgozni a magyarországi tájak tájkarakter alapú tájtipizálási módszertanát. A módszertan alapján létre kell hozni az országos tájkarakter területek komplex digitális adatbázisát, továbbá az országos, a térségi és a helyi tájkarakter területekre minőségi célkitűzéseket és kezelési irányelveket kell meghatározni.

A tájkarakter-kutatások az 1990-es évek végén Angliában és Skóciában értek el kiforrott, szintetizáló szintet (Swanwick C. 2002), s innen terjedtek el elsősorban Európában. Hazai előzményként említést érdemel a Fertő/Neusiedler-tó és a Soproni-medence mintaterületen megvalósított tájkarakter-térképezés (Konkoly-Gyuró É. 2010). 2016 óta a Földművelésügyi Minisztérium a projektgazdája annak a „Biológiai Sokféleség Stratégiája 2020” keretében folyó uniós finanszírozású kutatásnak, amely „Az ország tájkarakter alapú térképezése, tipizálása, a tájkarakter-védelem közép- és hosszú távú eszközrendszerének meghatározása” címmel folyik.

A tájkutatás korábbi szakaszaiban az eredmények, megállapítások alapját egyre inkább a mérések, az adatok képezték. Ezzel szemben a tájkarakter elemzése igen jelentős mértékben a szubjektív tájbefogadásra támaszkodik, sőt részt kap benne számos tájészletikai összetevő, identitásképző hatás is.

Meggyőződésünk, hogy a táji percepció számos indikátora számszerűsíthető, azaz növelni lehet a tájkarakter-elemzés, -meghatározás objektivitását. Meg kell oldani olyan kategóriák szubjektív minősítésének csökkentését, mint pl. a táj nyílt vagy zárt jellege, a terület megművelésének intenzitása, nem is szólva pl. a Svájcban alkalmazott „titokzatossági” vagy „olvashatósági” mutatókról.

Swanwick C. (2002) szerint a táj arculatának kialakításában és formálásában a fizikai földrajzi adottságok, hatótényezők és a társadalom termelő tevékenysége játszó a legfontosabb szerepet, amely a természeti-táji, a kulturális-társadalmi, valamint az érzelmi-vizuális-észletikai dimenziók kölcsönhatásainak vizsgálatán keresztül írható le. Előadásunkarról szólt, hogy milyen lépéseknymán reméljük, hogy:

- több objektivitással lehet jellemezni a táj megjelenését,
- milyen adatbázisokat lehet felhasználni a tájak arculatának kvantitatív elemzéséhez és
- lehet-e minden tájtulajdonságot számszerűsíteni?

* Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémián tartott III. Földrajzi napon 2018. március 13-án.

A táj jellemzőit és a tájban megjelenő emberi hatásokat letről (a földfelszínről) és fentről (különböző magasságokból) vizsgálhatjuk távérzékelte adatok segítségével. A nagy spektrális, geometriai és időbeli felbontású légifényképek és műholdképek költséghatékony megoldást kínálnak elsősorban a felszínborítás/területhasználat, a domborzat és a tájmintázat – mint a tájkaraktert meghatározó tulajdonságok – kvantitatív elemzéséhez. A táj megjelenésének objektív értékelésére alkalmasak lehetnek többek között a műholdfelvételekből előállított CORINE felszínborítási (CLC) és CORINE felszínborítás-változási (CLCC) adatbázisok. Ezek az adatbázisok (közel) azonos módszertannal készültek és több időszékben (1990, 2000, 2006, 2012) rendelkezésre állnak.

A CLC2012 adatbázis felhasználásával elkészítettük

- Magyarország kistájainak földhasználati intenzitás és
- tájképi nyitottság térképét.

Ehhez a CORINE-nomenklátúra standard harmadik szintjének 44 felszínborítási/területhasználati kategóriáját 13 osztályba vontuk össze, s az egyes típusokat sorrendbe állítottuk földhasználati intenzitás és tájképi nyitottság szerint. A földhasználati intenzitás azokon a kistájakon legerősebb (pl. Pesti-sík, Vác–Budai Duna-völgy, Tokaj-Hegyalja), ahol a sűrűn és lazán beépített területek, a bányák-lerakóhelyek, a kert- és a szőlőterületek dominálnak. Az erdők, a mocsarak és a vízfelületek magas relatív területi aránya a kistájakon (pl. Soproni-hegység, Bükk, Balaton) mérsékli a földhasználat intenzitását. (Megjegyezzük, hogy a telepített, a természetközeli vagy a természetes erdők földhasználati intenzitása eltér egymástól.) Tájképi nyitottság szerint a nyílt vízfelületek, a gyep- és a szántóterületek magas relatív területi arányával jellemezhető kistájak (Balaton, Csanád–Aradi-hát, Hortobágy stb.) a legátláthatóbbak, a sűrűn beépített területek és az erdők tájképi zártságot eredményeznek. Az adott táj (pl. kistáj) megítéléséhez mindkét mutató esetében fontos, hogy milyen az egyes földhasználati intenzitási és nyitottsági kategóriák területi mintázata.

A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00022 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Hivatkozások:

- Csorba P. – Pádárné Török É. – Kincses K. 2017: Megjelent a Nemzeti Tájstratégia (2017-2026) kormányhatározat. *Földrajzi Közlemények*, 141. 4. pp. 401-406.
- Konkoly-Gyuró, É.– Tirászi, Á.– Wrbka, T.– Prinz, M.– Renetzedler, C. 2010: *Der Charaktergrenzüberschreitender Landschaften. Das Fertő/Neusiedlersee-Hanság-Becken und die Region Sopron*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó (Lővérprint), Sopron, 43 p.
- Swanwick, C. and Land Use Consultants 2002: *Landscape Character Assessment – Guidance for England and Scotland CAX 84*. Countryside Agency, Cheltenham and Scottish Natural Heritage, Edinburgh. 84 p.

Csorba Péter – Túri Zoltán, Debrecen